

Tengslin milli Grímseyjar og Korintu

Díakonía frá sjónarhóli norðurslóða

Inngangur

„Það er löng leið frá Korintu til Grímseyjar, hér um bil sú lengsta, sem farin verður beina línu innan mæra þessarar heimsálfu.“¹ Þannig hefst ræða Sigurbjörns Einarssonar biskups við vígslu Einarssonar til djáknaþjónustu til Miðgarðakirkju í Grímsey árið 1961. Vígslan í Grímsey er fyrsta vígsla djákna til þjónustu í hinni evangelísk-lúthersku þjóðkirkju á Íslandi. Hún markar þannig upphaf endurreisnar djáknaembættis í lútherskum sið hér á landi og endurreisn díakoníunnar. Í ræðu sinni tengir Sigurbjörn áskoranir líðandi stundar við vígða þjónustu í tvö þúsund ár. Hann hefur mál sitt á postullegrri þjónustu frumkirkjunnar, nemur staðar þúsund árum síðar við þau tímamót þegar Jón Ögmundsson biskup lét byggja kirkju í Grímsey og setti prest til að þjóna henni. Loks staðnæmist hann við aðstæður safnaðarins í Grímsey við upphaf sjöunda áratugs síðustu aldar. Í ræðu sinni tengir Sigurbjörn saman hin tvö skaut frumkirkju við Miðjarðarhaf og samtíma dreifbýliskirkju á norðurslóðum í þríeinum Guði í staðarnöfnunum tveimur, Korintu og Grímsey. Hann bendir einnig á fjarlægðina milli þessa tveggja staða og ólíkar aðstæður á hvorum stað fyrir sig. Sigurbjörn leggur út frá texta Páls í Korintubréfi um að náðargáfurnar séu ólíkar og þaðan leiðir biskup embættisskilning sinn um djáknaembættið.² Eftir að hafa rætt þjónustuembætti kristinnar kirkju og tengt það hlutverk orðsifjalega við hlutverk ambáttarinnar bendir Sigurbjörn á að „kennimannsþjónustan í kirkjunni er að grundvallareðli ein og hin sama, þótt hlutverkum sé skipt, hvort sem maður er biskup, prestur eða djákni“.³ Af ræðu biskups má ráða að hann notar orðið „kennimaður“ jafnt yfir biskupinn, prestinn og djákann, á þeirri forsendu að þjónustan sé ein þótt hlutverkin séu mörg.

Grímsey er nyrsta byggð á Íslandi og norðurheimskautsbaugurinn sker norðurhluta eyjarinnar. Ef einhver staður umfram aðra getur þjónað sem táknmynd fyrir norðurslóðir á Íslandi, myndi Grímsey eflaust verða fyrir valinu. Norræna heitið norðurslóð vísar til fornrrar sögu og heimsmyndar norrænna manna.⁴ Í íslensku nútímamáli hefur þessi forna tilvísun til mæra heims í norðri fengið á sig fleirtölumynd. Íslenska heitið norðurslóðir vísar þannig ekki lengur

¹ Sigurbjörn Einarsson, „Ein er þjónustan: Ræða biskups við vígslu Einarssonar til djákna 3. sunnudag eftir páska 1961“, *Kirkjuritið* 5/1961, bls. 196–199.

² Sama heimild, bls. 197.

³ Sama heimild, bls. 198–199.

⁴ Sumarliði R. Ísleifsson, *Tvær eyjar á jadrinum: Ímyndir Íslands og Grænlands frá miðöldum til miðrar 19. aldar*, Reykjavík: Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands, 2015, sótt 30. október 2022 af <https://opinvisindi.is/handle/20.500.11815/1220>. Sumarliði er lektor við Deild heimspeki, sagnfræði og fornleifafræði Háskóla Íslands.

til nyrstu svæða er norrænir menn þekktu í vestri, norðri og austri, heldur til þeirra landsvæða í norðri sem á ensku eru einu nafni nefnd *The Arctic*, og samhengi þeirra við sögu, menningu, vistkerfi, pólitískar hræringar, hagfræði, landafræði og öllu því sem ógnar sjálfbærri þróun og líffræðilegri fjölbreytni.⁵

Þegar rætt er um samhengi tiltekins staðar eða menningar (e. *context*) er átt við þær aðstæður sem móta líf á staðnum. Þessar tilteknu aðstæður geta verið landfræðilegar, félagslegar, kynbundnar, efnahagslegar, vistfræðilegar og trúarlegar, svo að fátt eitt sé nefnt. Áherslan á gildi samhengis gefur þannig sjónarhorn sem tekur breytingum og er háð stund, stöðu innan hóps og stað. Þegar litið er til norðurskautssvæðanna verða þau oft útundan í samanburði milli landsvæða. Þessi gleymaska getur meðal annars stafað af því að norðurslóðir teygja sig yfir þrjár heimsálfur. Önnur ástæða sem gjarnan er nefnd er sú að flest þeirra svæða sem mynda norðurslóðir eru hluti af gömlum nýlenduveldum og heimsveldum þar sem hið miðlæga vald er mörg þúsund kílómetra í burtu frá þessum svæðum. Loks má geta þess að í huga margs vestræns fólks er um villt víðerni að ræða, ekki mannabústaði.⁶ Í nýrri bók sem Alkirkjuráðið (e. *World Council of Churches*) og Alþjóðaneyðarhjálp kirkna (*ACT Alliance*) gáfu út fyrr á þessu ári um samkirkjulega díakoníu, *Called to Transformation: Ecumenical Diaconia*, er díakonía aðildarkirknanna kortlögð út frá játningarlegu og landfræðilegu samhengi.⁷ Í landfræðilega kaflanum er leitast við að lýsa áskorunum díakoníunnar á níu landsvæðum, Suður-Ameríku, svæðinu við og á Karíbahafi, Evrópu, Afríku, Asíu, Miðausturlöndum, Kyrrahafsströndinni og Norður-Ameríku.⁸ Á grundvelli þessa samanburðar má velta fyrir sér aðstæðum á Íslandi og bæta norðurslóðum sem tíunda landsvæðinu við þessa flóru landsvæða þar sem díakonía er stunduð.

Undanfarna áratugi hafa nyrstu svæði jarðar notið vaxandi athygli fyrir margra hluta sakir, ekki síst vegna loftslagsbreytinga af mannavöldum sem hafa hnattræn áhrif. Þverfaglegar rannsóknir fræðimanna á málefnum tengdum svæðunum í norðri nefnast einu nafni norðurslóðafræði.⁹ Þau fræði styðjast við aðferðafræði raunvísinda, félagsvísinda og hugvísinda og oft er unnið þvert á fræðigreinar. Norðurslóðafræði fjalla um vistfræðilegar, efnahagslegar og félagslegar áskoranir á norðurslóðum. Í þeim er einnig rýnt í menningu og sögu þeirra milljóna manna sem landsvæðin byggja. Saga trúarhugmynda á norðurslóðum er hluti þeirrar menningarsögu og trúarleg lífssýn er hluti þess félagslega veruleika sem rannsaka þarf.

⁵ Sjá: Andrey N. Petrov, Shauna BurnSilver, F. Stuart Chapin III, Gail Fondahl, Jessica K. Graybill, Kathrin Keil, Annika E. Nilsson, Rudolf Riedlsperger og Peter Scwheitzer, *Arctic Sustainability Research: Past, Present and Future*, Oxford: Routledge, 2017. Þar er góður inngangur um sjálfbærniáskoranir á norðurslóðum. Höfundarnir eru fræðimenn á sviði landfræði, mannfræði, vistfræði, mannvistfræði, umhverfisstjórn málafræði og sjálfbærar þróunar við ýmsa háskóla á norðurslóðum.

⁶ Sjá: Klaus Dodds og Mark Nuttall, *The Arctic: What Everyone Needs to Know*, Oxford: Oxford University Press, 2019, bls. 26–53. Þar gefur að líta góðan inngang um mismunandi skilgreiningar á norðurslóðum og því fólki sem þar býr. Dodds er prófessor í stjórnmálafræði við Royal Holloway, University of London, en Nuttall er prófessor í mannfræði við háskólann í Alberta, Kanada.

⁷ *Called to Transformation: Ecumenical Diaconia*, Genf: World Council of Churches og ACT Alliance, 2022, bls. 87–108, sótt 26. nóvember 2022 af <https://www.oikoumene.org/resources/publications/ecumenical-diaconia>.

⁸ Sama heimild, bls. 97–108.

⁹ Á ensku: *Arctic studies*.

Díakonía er grískt orð sem merkir þjónusta. Díakonían hefur þróast með ólíkum hætti eftir þeim áskorunum sem hún tekst á við á hverjum stað. Áherslur díakoníunnar á heimsvísu hafa í vaxandi mæli beinst að umhverfismálum, sjálfbærni og því síbreytilega samhengi sem díakonía beinist að hverju sinni, á heimaslóð jafnt sem og á alþjóðavísu. Mörg orð hafa verið notuð um díakoníuna hér á landi, sem skapað getur rugling um hvað við sé átt. Nefnd sem kannaði stöðu díakoníunnar í íslensku þjóðkirkjunni og undirbjó nýja námsbraut í djáknafræði fjallaði sérstaklega um orðanotkun í nefndarálitinu sínu til biskups Íslands árið 1990:

Það vantar íslenskt orð yfir díakoníu og virðist erfitt að finna heildarorð, er næði yfir allt merkingarsvið hins erlenda orðs. Þjónusta er orðrétt þýðing á díakonía og er hægt að nota það í vissum tilfellum, en þjónusta hefur víðtæka merkingu á íslensku og hefur þar að auki ákveðið kirkjulegt merkingarsvið sem ekki síst tengist sakramentinu og er því ekki æskilegt að nota það um díakoníu sérstaklega. Virðist líka koma til greina að nota erlenda orðið díakonía beint. Það er þjált og samræmist íslenskum beygingarreglum og styðst þar að auki við góðar og gildar fyrirmyndir að aðlaga grísk og latnesk orð að íslenskunni með þeim hætti (biskup, prestur, djákni, kirkja, sýnóðus, messa, pistill og prófastur!). Best mun þó vera að þýða díakoníu með mismunandi orðum allt eftir því hvað við er átt í hvert sinn og ræða um hjálparstörf, líknarþjónustu, fræðslumál, svo dæmi séu tekin.

Þegar kemur að sérstöku starfssviði djákna er talað um díakoníu í þrengri merkingu. Þá er átt við kirkjulegan starfsvettvang, er einkum tengist tveimur sviðum, annars vegar líknarmálum og hins vegar fræðslumálum.¹⁰

Nefndin benti réttilega á að orðið þjónusta hefði mjög víða merkingu, sem einnig væri notað um þjónustu í helgihaldi. Í nefndarálitinu kemur líka fram sú sérstaða íslenska djáknaembættisins að ná hvorttveggja yfir fræðsluþjónustu og umönnunarþjónustu.¹¹ Í þessari grein er orðið „díakoníufræði“ notað um fræðasvið díakoníunnar í víðri merkingu (e. *diakonia studies*) en orðið „díakonía“ um hina kirkjulegu starfsemi (e. *diakonia*) og loks „djáknafræði“ í þrengri merkingu sem embættisguðfræði djáknaþjónustunnar (e. *deaconal studies*).¹²

Við fyrstu sýn virðist fátt tengja þau sjónarhorn sem hér hefur verið stillt upp hlið við hlið í upphafi greinar, djáknavígslu á afskekktum stað fyrir rúmlega sextíu árum og hinu víðfeðma norðurslóðasamhengi samtímans. Þó má halda því fram að með endurreisn djáknaembættisins í Grímsey hafi verið sleginn upphafstaktur í kirkjustarfi sem skapaði og endurskapaði rými fyrir aukna áherslu á díakoníu á íslenskum norðurslóðum. Landfræðilegt samhengi íslenskrar kristni eru norðurslóðir. Frá sjónarhóli norðurslóðakristni fer því sérstaklega vel á því að fyrsta djáknavígslan í lútherskum sið á Íslandi skyldi einmitt hafa átt sér stað við heimskautsbauginn í Grímsey. Þótt Sigurbjörn túlki

¹⁰ Unnur Halldórsdóttir, Einar Sigurbjörnsson og Ragnheiður Sverrisdóttir, „Um stöðu djákna í íslensku þjóðkirkjunni: Nefndarálit til biskups“, *Gerðir kirkjupings*, 1990, bls. 157, sótt 8. desember 2022 af <https://timarit.is/page/6479940#page/n0/mode/2up>.

¹¹ Greinarhöfundur notar frekar orðið „umönnunarþjónusta“ en „líknarþjónusta“, einkum vegna þess að almenn-ingur skilur orðið gjarnan í samhengi líknandi meðferðar heilbrigðisstofnana (e. *palliative care*).

¹² Um embættisguðfræði og menntun djákna, sjá: Sigríður Guðmarsdóttir, „Amtmenn, ambáttir og ambassadorar Krists: Íslensk embættisguðfræði í ljósi fagmennskukennings“, *Ritrið Guðfræðistofnunar* 41/2015, bls. 57–72; Sigríður Guðmarsdóttir, „Mentor, hvornig skal eg þá ganga til hans...?“ Starfsmenntun, starfsþjálfun og starfstengd leiðsögn prests- og djáknaefna“, *Ritrið Guðfræðistofnunar* 53/2021, bls. 55–73.

kristnibodshreyfinguna frá Korintu til Grímseyjar sem einstefnu frá meginlandinu til ysta hafs er sjónarhorninu aftur á móti snúið við í þessari grein og horft á viðfangsefni díakoníu frá jaðri norðurslóðanna og í samhengi við þær. Korinta og Grímsey vísa þannig ekki aðeins til staða á korti við Miðjarðarhaf og Íslandshaf, heldur þjóna þær sem táknmyndir fyrir samspil og togstreitu milli miðju og jaðars, í menningarlegum, félagslegum og landfræðilegum skilningi. Mannfræðingurinn Julie Cruikshank hefur bent á að mikilvægi staðbundinnar þekkingar (e. *local knowledge*) sem „þögullar þekkingar sem fyrirfinnst í reynsluheimi og kemur fram í hversdagshegðun og tali.“¹³ Cruikshank nefnir sérstaklega munnlegar geymdir árbjóða (e. *Indigenous peoples*) á norðurslóðum¹⁴ sem mikilvægar heimildir um annars konar kortlagningu á mærum náttúru og menningar en þeim sem komu með nýlenduvelgunum. Kortlagning árbjóðanna byggist, að dómi Cruikshank, á tengslum manna á milli, tengslum við dýr, gróður og staði. Samkvæmt Cruikshank byggðist kortlagning árbjóðanna fremur á félagslegum og staðbundnum bjargráðum en abstrakt táknum á blaði. Tengslakortlagning staðbundinnar þekkingar er þannig ólík stefnu nýlenduveldanna gömlu, sem miðaði öðru fremur að því að teikna upp og eigna sér auðlindir, sem hægt væri að vinna úr jörð (e. *extractivism*).¹⁵ Áherslan á Grímsey í þessum skilningi fjallar þannig öðrum þræði um að veita staðbundinni tengslaþekkingu á norðurslóðum athygli.

Kenningarlegar undirstöður díakoníufræða byggjast annars vegar á þverfræðilegum rannsóknnum og hins vegar á guðfræðilegri ígrundun (e. *reflection*). Lítið hefur verið skrifað á Íslandi um díakoníu sem grein innan hagnýtrar guðfræði og sem sjálfstætt þverfaglegt fræðasvið, þ.e. díakoníufræði. Hér er sérstaklega lítið til svæðisins sem áður tilheyrði Danaveldi, þ.e. eyjunum í Vestur-Atlantshafi, norðurströndum Noregs og Sápmi.¹⁶ Rannsóknarspurning greinarinnar er því þessi: Hvaða áhrif hefur staðsetning á norðurslóðum þegar samhengi íslenskrar díakoníu og íslenskrar djáknaþjónustu er skilgreint? Viðfangsefnið mætti einnig orða á þennan hátt: Hvernig breytir það viðhorfum til díakoníunnar og djáknaþjónustunnar þegar við horfum á hana úr Grímsey og frá öðrum stöðum við ysta haf? Greininni er skipt upp í þrjú kafla. Í fyrsta kaflanum eru valdar kenningar og aðferðir um díakoníufræði kynntar en í öðrum eru rædd söguleg hlutverk á norðurslóðum sem túlka má sem fornar

¹³ Julie Cruikshank, *Can Glaciers Listen? Local Knowledge, Colonial Encounters, and Social Imagination*, Vancouver: UBC Press 2005, bls. 8. Cruikshank er prófessor emerita í mannfræði við University of British Columbia í Kanada.

¹⁴ Í þessari grein notast höfundur við hugtakið „árbjóð“ til jafns við orðið „frumbyggjar“ sem þýðingu á enska orðalaginu *Indigenous peoples*. Ástæðurnar eru tvíþættar. Annars vegar getur forskeytið „frum-“ vakið hugrenningatengsl við orðið „frumstæður“ og tengst úreltum hugmyndum um að afkomendur þeirra sem fyrst byggðu landið séu á frumstæðara menningarstigi en afkomendur þeirra sem komu í kjölfar aukinnar nýlenduhyggju, sbr. notkunina á orðinu *aboriginal* í ensku máli. Hins vegar ber orðið „árbjóð“ með sér kollektífa vitund um að frumbyggjar byggja ekki aðeins land sem einstaklingar, heldur heyra til þjóðum með sína sérstöku menningu, síði og tungumál. Af þessari ástæðu er orðið *Indigenous* í vaxandi mæli ritað með stórum staf í ensku til jafns við önnur þjóðarheiti í því tungumáli. Ágæta umræðu um ensku hugtökin *Indigenous*, *aboriginal* og *First peoples* má finna hjá ástralska guðfræðingnum Chris Budden: *Following Jesus in Invaded Space: Doing Theology on Aboriginal Land*, Princeton: Pickwick, 2009, bls. 9–11.

¹⁵ Cruikshank, *Can Glaciers Listen?*, bls. 213–242.

¹⁶ Sápmi er samískt orð yfir hin sögulegu landsvæði sem byggð hafa verið Sömum í norðurhluta Noregs, Svíþjóðar, Finnlands og Rússlandi. Hlutar Sápmi-svæðisins hafa því á ýmsum tímum heyrt undir þrjú heimsveldi, hið danska, sænska og rússneska, og landamæri verið á reiki. Á-hljóðið í norðursamísku er borið fram sem langt a-hljóð og því er orðið borið fram sem [sa:pmi] á íslensku.

stoðir djáknaþjónustunnar. Loks eru dregnar niðurstöður um hvernig díakonía á norðurslóð getur tekið þátt í að mæta áskorunum við ysta haf.

Díakoníukenningar um boðun kirkjunnar, jaðar og jafnræði

Í kaflanum um díakoníukenningar er gerð grein fyrir þremur hugtökum sem geta reynst mikilvæg fyrir díakoníufræði á norðurslóð, þ.e. valdeflingu hins félagslega og landfræðilega jaðars, áherslu á boðun kirkjunnar í heild og loks jafnræði.

Þegar kemur að guðfræðilegum rannsóknum sérstaklega bendir boðunarfræðingurinn (e. *missiologist*) Mika Vähäkangas á að guðfræði sé að flestu leyti evrópumíðuð og játningabundin. Vähäkangas telur að hin vestræna einokun guðfræðinnar tengist því hversu vestræn akademísk hefð sé, að hin sögulega áhersla guðfræðinnar bindi hana tryggilega við vestræna hugmynda- og kirkju-sögu, að hin stóru akademísku forlög sem gefa út guðfræðibækur og greinar haldi áfram að hygla vestrænni guðfræði umfram önnur sjónarhorn og að enn sé megináhersla lögð á að evrópskir og norðuramerískir guðfræðingar (helst þýsku- og enskumælandi karlmenn) með svipaðan bakgrunn og stefnur séu einir þess virði að njóta alþjóðlegrar viðurkenningar.¹⁷ Ef reynsla miðjunnar er álitin mikilvægari en jaðarsins, eins og Vähäkangas heldur fram, hefur það ekki aðeins afleiðingar fyrir landsvæði á suðurhveli jarðar, heldur líka strjálbýli norðurheimskautsins. Ef Vähäkangas hefur rétt fyrir sér, hvernig er þá hægt að leiðrétta skekkju hins einsleita vestræna viðhorfs þar sem reynsla er metin út frá meginlandi Evrópu og Norður-Ameríku? Til að leita svara við spurningunni má sækja í sjóði samkirkjulegrar díakoníu, sem gerir sér far um að flytja raddir og reynslu á heimsvísu.

Lútherska heimssambandið gaf út tvö rit á fyrsta áratug tuttugustu og fyrstu aldar sem útskýra tengsl boðunar (e. *mission*) og þjónustu (e. *diakonia*) í lútherskum kirkjum. Í fyrra ritinu, *Boðun í síbreytilegu sambengi: Að umbreyta, sætta og efla*, er sjónum beint að því sambengi sem kirkjur heimsins eru í hverju sinni og á hverjum stað. Þar kemur fram að veita þurfi fólki á á félagslegum og landfræðilegum jaðri sérstaka athygli og gefa þeim færi á að móta umræðu á samkirkjulegum grunni.

Að skilgreina sambengi sitt felur ekki aðeins í sér upptalningu þeirra þátta er snerta það. Það felur líka í sér að þekkja þessa þætti, flokka þá og brjóta til mergjar til að umbreyta stað og stund. Það gerist í sameiginlegu átaki með viðræðum og samtali, hlustun og málflutningi, athöfnum og athugun, með því að gefa og þiggja.¹⁸

Lútherska heimssambandið beinir sjónum að trúarlegu, menningarlegu og stjórnmálalegu sambengi kirkjustarfs um veröld víða. Þessir þættir eiga sér hvortveggja stað í svæðisbundnu og hnattrænu sambengi, svo sem vegna þess

¹⁷ Mika Vähäkangas, „World Christianity as Postcolonialising of Theology“, *Contextual Theology: Skills and Practices of Liberating Faith*, ritstj. Sigurd Bergmann og Mika Vähäkangas, London: Routledge, 2021, bls. 221–237, <https://doi.org/10.4324/9780429348006>. Vähäkangas er prófessor í boðunarfræði (e. *missiology*) og heimskristni (e. *World Christianity*) við Lundarháskóla í Svíþjóð og yfirmaður rannsóknarsviðs við Åbo akademi í Finnlandi.

¹⁸ *Boðun í síbreytilegu sambengi: Að umbreyta, sætta og efla* — Framlag Lútherska heimssambandsins til skilnings á boðun og framkvæmd hennar, þýð. Ólöf I. Davíðsdóttir, Reykjavík: Þjóðkirkjan, 2006, bls. 11.

að ofbeldi er raunverulegt í samfélögum og nánnum samböndum og vegna heilbrigðismála, neysluhyggju og eyðingar vistkerfis.¹⁹ Í *Boðun í síbreytilegu sambengi* var litið svo á að boðun sé heildræn og byggist á þremur stoðum, þ.e. boðskap fagnaðarerindisins (e. *proclamation*), díakoníu, og málsvarnarhlutverki (e. *advocacy*) en útfærslan á því hvernig láta ætti díakoníuna í té var lítil.²⁰ Samkvæmt inngangi seinna ritsins, *Þjónusta í síbreytilegu sambengi: Að umbreyta, sætta og efla* varð ritið til í þeirri viðleitni að orða betur þann þátt boðunarinnar sem snýr að díakoníu.²¹ Í þessum tveimur ritum Lútherska heimssambandsins er boðun og þjónusta þannig ekki stillt upp sem ólíkri starfsemi kirkjunnar, heldur er hið seinna verkleg útfærsla hins fyrra.²²

Í ritinu *Þjónusta í síbreytilegu sambengi* er díakonían skilgreind með þessum hætti: „Þjónustan — díakonían er guðfræðilegt hugtak sem vísar til kjarnans í sjálfsmynd kirkjunnar. Jafnframt er díakonían köllun til verka, svar við þjáningu og ranglæti, og umhyggju fyrir sköpuninni.“ Lútherska heimssambandið heldur áfram og vitnar í skilgreiningu norsku kirkjunnar á díakoníu, sem „fagnaðarerindið í verki, samfélagi, verndun sköpunarinnar og baráttunni fyrir réttlæti.“²³ Í *Boðun í síbreytilegu sambengi* er áhersla lögð á mikilvægi þess að greina vel samhengið sem boðun á sér stað í og í seinna ritinu, *Þjónusta í síbreytilegu sambengi*, er mikilvægi samhengisins sömuleiðis tekið fram, heima og á alþjóðavísu. Þar segir:

Alþjóðlegir straumar skiljast aðeins út frá sjónarhorninu í heimahéraði þar sem meta má áhrif þeirra á hversdagslíf fólks. Þegar horft er út í heim skilst betur við hvað er að etja á dyrahellu okkar sjálfra. En því er einnig öfugt farið. Orðið „glocal“ (samsett úr global og local, alþjóðlega og á heimavelli) var smíðað um þetta órofa samband alheimsaðstæðna og málavaxta á hverjum stað.²⁴

Samhengið er gjarnan nefnt „nærhnattrænt“ á íslensku (e. *glocal*) og hefur tvöfalt gildi fyrir díakoníufræði. Nærhnattrænt samhengi er túlkunarrámi, hin landfræðilegi, félagslegi og menningarlegi sjónarhóll sem meta má og skilja alþjóðlega straua frá. Hið nærhnattræna sjónarhorn gefur einnig möguleika á að veita þessum straumum saman við gildi og þarfir þjónustunnar. Svo að vitnað sé til líkingarinnar í upphafi þessarar greinar um Korintu og Grímsey til

¹⁹ Sama heimild, bls. 10–20.

²⁰ Sama heimild, bls. 11. Það flækir íslensku þýðingarnar óþarflega að orðið „prédikun“ er notað yfir *proclamation* í fyrri bókinni (sjá t.d. kafla 2.3.2.) en „boðun“ og „boðun orðsins“ í þeirri seinni (sjá kafla 9). Sama orðið, „boðun“, er þannig notað yfir tvö hugtök í seinna ritinu, þau sem á ensku eru nefnd *mission* og *proclamation*. Fyrri hugtakið er víðara í ritinu og merkir þar allt erindi kirkjunnar, en síðara hugtakið fjallar um hinn opinbera vitnisburð sem kirkjan kunngjörir. Í greininni þýði ég sögnina *proclaim* með „boðskapur fagnaðarerindisins“ þar sem mér þykir það skýrara en boðun orðsins. Í íslensku þýðingunni á *Þjónustu í síbreytilegu sambengi* er *advocacy* þýtt sem „talsmannshlutverk“. Mannréttindabarátta samtímans varar við forræðishyggju, t.d. að talað sé fyrir þau sem hafa lítil rými til að tjá sig í almannarými. Stuðningurinn hljóti frekar að felast í því að valdefla fólk til eigin ákvarðana og láta rödd sína heyrast. Þess vegna þýði ég *advocacy* sem „málsvarnarhlutverk“ frekar en sem „talsmannshlutverk“, þar sem mögulegt er að taka þátt í málsvörn með þeim sem á er brotið, án þess að tala fyrir þau.

²¹ *Þjónusta í síbreytilegu sambengi: Að umbreyta, sætta og efla — Framlag Lútherska heimssambandsins til að auka skilning á díakoníu og hlutverki hennar*, ritstj. Kjell Nordstokke, þýð. Gunnar Björnsson, Reykjavík: Þjóðkirkjan, 2012, bls. 11.

²² Sjá: Kjell Nordstokke, *Liberating Diakonia*, Þrándheimi: Tapir forlag, 2011, bls. 103–110 um nánari útskýringu á tengslum boðunar og þjónustu í þessum tveimur ritum Lútherska heimssambandsins, sótt 30. október 2022 af <https://vid.brage.unit.no/vid-xmlui/bitstream/handle/11250/2487298/KjellNordstokkeLiberatingDiakonia2011.pdf?sequence=1>.

²³ *Þjónusta í síbreytilegu sambengi*, bls. 29.

²⁴ Sama heimild, bls. 18.

skýringar á hinu nærhnattræna, þá vísar hið staðbundna samhengi til breytilegra sjónarhóla sem þekkingin er metin frá. Það sem kemur að utan er metið í ljósi þekkingarinnar heima fyrir og hin sértæka þekking nándarinnar hefur líka áhrif á aðra þætti á jörðinni. Áherslan á hið nærhnattræna hjálpar þannig til að trufla einstefnusjónarhorn frá valdamiðstöðvum í samræmi við gagnrýni Vähäkangas, sem áður var minnst á. Hver og einn slíkra hlaðvarpa hefur einnig sérstakt gildi sem framlag til díakoníunnar samkvæmt Lútherska heimssambandinu, hvort heldur sem fræðigreinar eða sem kirkjulegrar starfsemi:

Mannkynssagan geymir ótrúlegar sögur af heill og blessun, sem átti upptök sín einhversstaðar á jörðinni, utan hringiðunnar. Hæðnisleg spurning Natanaels í Jóh 1.46: „Getur nokkuð gott komið frá Nasaret?“ reyndist öfugmæli. Það ætti stöðugt að hugsa til hennar, þegar menn tala af virðingarleysi um heimabyggð og möguleika hennar til að umbreyta.²⁵

Minnugur hvatningar Lútherska heimssambandsins til að íhuga samhengi boðunar og þjónustu, setur guðfræðingurinn Kjell Nordstokke fram díakoníuna sem guðfræðilegt skylduboð í bók sinni *Liberating Diakonia*.²⁶ Nordstokke telur að díakonían ögri lútherskri guðfræði á þrjá vegu, kirkjufræðilega, siðferðilega og með tilliti til trúarlærdóma um frelsun (e. *salvation*).²⁷ Hin kirkjufræðilega áskorun felist í því að í kirkjum þar sem ofuráhersla er lögð á þjónustu orðs og sakramenta sé hætta á því að díakonían sé vanrækt. Hin siðferðilega áskorun díakoníu sem breyta eigi samfélaginu kalli á endurskoðun á tveggjaríkjakenningu Lúthers. Frelsunaráherslan felist síðan í að lúthersk guðfræði sé almennt fælin við að leggja áherslu á góð verk og breytni, sem aftur hafi leitt til ofuráherslu á trú, og að hin góðu verk hafi mætt afgangi.²⁸

Nordstokke spyr hvernig díakoníufræðin geti tekist á við nýjar tegundir félagslegrar jaðarsetningar og síbreikkandi bil milli ríkra og fátækra. Spurningin um samhengi díakoníunnar leiðir hann til baka inn í guðfræði díakoníunnar; hvernig díakonían geti borið vitni um biblíuleg gildi um félagslegt réttlæti og hvað knýi fólk áfram til að inna slík verk af hendi.²⁹ Nordstokke leitast við að svara eigin spurningum með því að benda á þrjú viðhorf til díakoníu. Hið fyrsta sé einstaklingsframtak trúaðs fólks, sem hafi getið af sér endurreisn díakoníustarfs meðal fátækra. Nordstokke nefnir fyrst til sögunnar frumkvöðla díakoníunnar á níttjándu öldinni, þau Theodor og Fredrike Fliedner, og Johannes Wichern, sem brugðust við vaxandi vandamálum borgar- og iðnvæðingar með líknarstarfi sínu. Þetta fyrsta viðhorf leggi áherslu á díakoníu sem samfélagsþjónustu og yfirleitt á forsendum heilbrigðisþjónustu. Önnur nálgunin sem Nordstokke nefnir er safnaðardíakonía innan sóknar. Þriðja áherslan hjá

²⁵ Sama heimild, bls. 18–19.

²⁶ Kjell Nordstokke hefur starfað sem prestur við lúthersku kirkjuna í Brasilíu (port. *Igreja Evangélica de Confissão Luterana no Brasil*, IECLB), sem prófessor í guðfræði við Escola Superior de Teologia í São Leopoldo og síðar Diakonihjemmet/VID vitenskapelige høyskole í Osló. Hann starfaði um tíma sem forstöðumaður Boðunar- og samvinnudeildar Lútherska heimssambandsins og ritstýrði ritinu *Þjónusta í síbreytilegu samhengi* sem áður er um getið. Sjá: Stephanie Dietrich, Knud Jørgensen, Kari Karsrud Korslien og Kjell Nordstokke (ritstj.), „Editors and Contributors“, *Diakonia as Christian Social Practice: An Introduction*, Oxford: Regnum Studies in Mission, 2014, bls. 249–250.

²⁷ Á ensku: *theological imperative*. Kjell Nordstokke, *Liberating Diakonia*, Þrándheimi: Tapir forlag, 2011, bls. 13, sótt 1. apríl 2022 af

<https://vid.brage.unit.no/vid-xmlui/bitstream/handle/11250/2487298/KjellNordstokkeLiberatingDiakonia2011.pdf?sequence=1>.

²⁸ Kjell Nordstokke, *Liberating Diakonia*, bls. 25–27.

²⁹ Sama heimild, bls. 17

Nordstokke er hin alþjóðlega, samkirkjulega díakonía, sem kalli á „spámannlega díakoníu“, og berjist gegn ójöfnuði og ranglæti með málsvörn, heildrænni hugsun og starfi í anda valdeflingar.³⁰ Í greininni „Internasjonal diakoni“ bendir Nordstokke á að díakonía í nútímasamfélagi sé alþjóðleg, samkirkjuleg, heildstæð og umhverfisvæn.³¹ Nordstokke hvetur söfnuði og kirkjudeildir til að leggja vinnu í að kortleggja helstu þröskuldana sem standa í vegi fyrir því að kirkjan og söfnuðirnir geti stundað þá díakoníu sem sjálfsmynd hennar á að byggja á í nútímasamfélagi. Hann telur að mikilvægt sé að byggja upp og þjálfa fagmennsku í díakoníu og að jafnframt sé mikilvægt að gæta að því að fagmennskan skapi ekki fjarlægð milli þess sem veitir þjónustuna og þess sem þiggur hana.³²

Eins og Nordstokke, leggur guðfræðingurinn Stephanie Dietrich áherslu á díakoníu á jafningjagrundvelli.³³ Dietrich bendir á að velferðarþjónusta hafi breytt rækilega um sviðsmyndir á undanförunum árum. Í stað þess að bjóða upp á umönnun fagaðila, sem hafi það að leiðarljósi að bjóða fram aðstoð, sé meira unnið út frá samvinnu og valdeflingu en áður. Þetta gildi jafnt um samfélagsþjónustu á heimavelli og alþjóðlegt hjálparstarf.³⁴ Dietrich telur að þessar breyttu sviðsmyndir í félagsþjónustunni hafi líka áhrif á breyttar sviðsmyndir díakoníunnar, þar sem tengslin milli þeirra sem gefa og þeirra sem þiggja verða flóknari en áður.³⁵ Dietrich leggur þannig áherslu á jafnræði þeirra sem sinna og taka við þjónustu.

Guðfræðingurinn Sturla J. Stálsett, afbrotafræðingurinn Arnhild Taksdal og mannfræðingurinn Per Kristian Hilden fjalla sömuleiðis um að rannsóknir á sviði díakoníufræða, verði að byggjast á siðfræði jafnræðis. Þau telja að ekki sé nóg að rannsaka díakoníska starfsemi með tiltekinni tegund aðferðafræði sem tengist guðfræði, öðrum hugvísindum eða öðrum samfélagsgreinum. Þess í stað telja þau að rannsókn á díakoníu, sé í sjálfu sér díakonía í merkingunni þjónusta og andóf.³⁶ Kenning Stálsetts, Taksdal og Hildens kallast á við umræðu um rannsóknir í ýmsum árþjóðasamfélögum, sem vikið verður að í næsta kafla. Þau rökstyðja mál sitt á þann veg að rannsóknir sem jaðarsett fólk fær að taka þátt í og þar sem reynsla þess er tekin alvarlega framleiði ekki aðeins nýjar rannsóknarniðurstöður, heldur stuðli að nýrri valdeflandi veraldarsýn, með því að leggja eyrun við reynslu fólksins.³⁷ Svo að vikið sé aftur að málsvarnarhlutverkinu, sem samkvæmt Lútherska heimssambandinu er einn af

³⁰ Sama heimild, bls. 49–54.

³¹ Kjell Nordstokke, „Internasjonal diakoni“, *Diakoni: En kritisk lesebok*, ritstj. Kai Ingolf Johannessen, Kari Jordheim, Kari Karsrud Korslien, Osló: Tapir-Akademisk forlag, 2009, bls. 72–79.

³² Sama heimild, bls. 81.

³³ Stephanie Dietrich er prófessor í díakoníugudfræði og samkirkjulegri guðfræði við VID vitenskapelige hogskole í Osló og hefur unnið mikið að samkirkjulegu díakoníustarfi í Evrópu og á vegum norsku kirkjunnar. Sjá: Stephanie Dietrich o.fl. (ritstj.), „Editors and Contributors“, bls. 249.

³⁴ Stephanie Dietrich, „Reflections on Core Aspects of Diaconal Theory“, *Diakonia as Christian Social Practice: An Introduction*, ritstj. Stephanie Dietrich, Knud Jørgensen, Kari Karsrud Korslien og Kjell Nordstokke, Oxford: Regnum Studies in Mission, 2014, bls. 13–27.

³⁵ Sama heimild, bls. 14.

³⁶ Sturla Stálsett, Arnhild Taksdal og Per Kristian Hilden, „Research as Diaconia: Commitment, Action and Participation“, *Diaconia*, 9:2/2018, bls. 165–180, hér 166, <https://doi.org/10.13109/diac.2018.9.2.165>. Sturla Stálsett starfar sem prófessor í díakoníugudfræði við Menighetsfakultetet (MF) í Osló, Noregi, en afbrotafræðingurinn Arnhild Taksdal og félagsmannfræðingurinn Per Kristian Hilden starfa við stórborgarstarf norsku kirkjunnar í Osló.

³⁷ Sama heimild, bls. 176–178.

hornsteinum boðunar í samtímanum, þá leggja Stálsett, Taksdal og Hilden áherslu á að díakoníurannsóknir hafi mikilvægu hlutverki að gegna í átt til umbreytingar.

Í þeim tveimur ritum Lútherska heimssambandsins sem rætt var um í upphafi er áhersla fyrst og fremst lögð á að rétta hlut þriðja heimsins í suðri gagnvart iðnvæddari ríkjum í norðri. Þegar rætt er um landfræðilegan jaðar í fyrrum nýlendum og fólk sem alla jafna hefur litla möguleika til sjálfstjórnar og velmegunar, gæti orðræðan þó einnig átt við jaðarbyggðir á norðurslóðum. Spurningu Natanaels um hvort eitthvað gott geti komið frá Nasaret, sem Lútherska heimssambandið gerði að umtalsefni,³⁸ má auðveldlega yfirfæra á norðlægjar slóðir og spyrja: „Getur nokkuð gott komið frá Grímsey?“ Er „Grímsey“ dæmd til þess hlutverks að taka alltaf við því sem „Korinta“ gefur eða skilgreina sig út frá Korintu? Eða getur menning og líf við heimskautsbaug lagt nærhnattræn lóð á vogarskálar, svo að díakonían gagnist jafnt eigin samfélögum sem öðrum menningarsvæðum?

Í lok þessa kafla bendi ég á þrenns konar framlag til díakoníufræða sem leggja grunn að norðurslóðadíakoníu. Fyrsta skal nefna djáknann Jorunn L. Jernsletten, hreindýrabónda í Finnmörk og safnvörð. Hún skrifaði meistararitgerð um áhrif staðbundins samhengis á gildismat og miðlun gilda í suður-samískri menningu.³⁹ Doktorsritgerð hennar er í trúarbragðafræðum og fjallar um trúarleg tengsl Suður-Sama við landslag á Helgeland í Norðurlandsfylki og Namdal í Þrændalögum í Noregi. Ritgerð Jernsletten er byggð á eigindlegum viðtölum við Sama um hefðbundnar slóðir menningar og hreindýraræktar sem þeir ferðast um.⁴⁰ Eins og áður er vikið að, minnir Cruikshank okkur á mikilvægi staðbundinnar þekkingar sem „þögullar þekkingar“ sem birtist í hversdagslegum athöfnum.⁴¹ Að ganga eftir leiðum um beitarlönd hreindýrahjarðanna og segja frá er hluti af slíkum hversdagslegum athöfnum. Hreyfing, frásögn og staðþekking eru þannig innbyggð í aðferð Jernsletten, gengið er um slóðir sem viðmælendurnir hafa tengsl við og þeir segja rannsakandanum frá á meðan. Niðurstaða Jernsletten í ritgerðinni er að viðmælendur hennar hafi sterk tengsl við heimaslóðir sínar og nálæg viðerni og að þau tengsl milli staða og menningar séu ósjaldan trúarlegs eðlis. Þessi trúarlegu tengsl við landslag hafi bæði á sér yfirbragð forns átrúnaðar Sama og árþjóðakristni. Slíkar rannsóknir geta nýst í norðurslóðafræðum og umhverfisverndarbaráttu. Í upphafi þessarar greinar var þess getið að oft væri fjallað um norðurslóðir sem óbyggðir, sem andstæðu við menninguna í Evrópu. Ástæðan er sú að kortlagning vestrænna manna á „óbyggðum“ er oft undanfari þess að hægt sé að réttlæta námugróft og virkjanir á þeirri forsendu að enginn búi á þessum stöðum, enginn eigi tilkall

³⁸ *Þjónusta í síbreytilegu sambengi*, bls. 18–19.

³⁹ Jorunn L. Jernsletten, Dovletje jirreden: Kontekstuell verdiformidling i et sorsamisk miljø, meistararitgerð í trúarbragðafræðum við Háskólann í Tromsø (UIT), 2000, sótt 30. nóvember 2022 af <https://munin.uit.no/handle/10037/2511>.

⁴⁰ Jorunn Jernsletten, Bissie Dajve: Relasjoner mellom folk og landskap i Voengel-Njaarke sǿjte, doktorsritgerð í trúarbragðasögu við Háskólann í Tromsø (UIT), 2010, sótt 30. nóvember 2022 af <https://munin.uit.no/handle/10037/2512>.

⁴¹ Julie Cruikshank, *Can Glaciers Listen? Local Knowledge, Colonial Encounters, and Social Imagination*, Vancouver: UBC Press 2005, bls. 8. Cruikshank er prófessor emerita í mannfræði við University of British Columbia í Kanada.

til þeirra eða hafi tengsl við þá.⁴² Niðurstöður Jernsletten um staðbundna þekkingu árbjóðar með söguleg og menningarleg tengsl við sköpunarverkið, myndar þannig mikilvægt framlag þar sem hefðbundnum vestrænum sjónarmiðum um hin skörpu skil milli náttúru og menningar á norðurslóðum er andmælt. Auk doktorsritgerðarinnar hefur Jernsletten ritað grein um árbjóðaguðfræði og díakoníufræði, þar sem hún fjallar um samíska trúarmenningu og siði, meðal annars í tengslum við huldufólk og aðra staðtengda þjóðtrú.⁴³

Djárninn Line M. Skum hefur skrifað um ásókn stórfyrirtækja og ríkis í land árbjóða, bæði á Filippseyjum og í norðurhluta Sápmi.⁴⁴ Skum er háskólalektor við Kirkelig utdanningssenter nord/ *Girkolaš Oahpabusguovddáš Davvin* við VID-vitenskapelige høgskole í Tromsø. Skum bendir á að díakonía sem umönnunarþjónusta felist í því að aðstoða manneskjur við að lifa í fullri reisn. Til þess að það megi verða telur Skum að kirkjur þurfi að kannast við þátt sinn í að kúga árbjóðir, stuðla að sáttargjörð og iðka það sem hún kallar „réttlæti sem reisir við“ (e. *restorative justice*).⁴⁵ Skum telur að kirkjur þurfi að fylkja sér bak við árbjóðir með stuðningi í verki og að baráttan fyrir landi og umhverfisvernd séu einnig hluti af díakoníu kirkjunnar. Baráttan fyrir réttindum árbjóða til lands síns tengist þannig tvenns konar díakoníu að dómi Skum, að standa vörð um sköpunarverkið og berjast fyrir réttlæti.⁴⁶

Þriðja og síðasta greinin, sem nefnd er hér, er síðan eftir Gimmi Olsen, aðjunkt og doktorsnema við Ilisimatusarfik-háskólann í Nuuk í Grænlandi sem hefur rannsakað félagslega aðstoð og díakoníu á vegum grænlenku kirkjunnar og varpa rannsóknir hans ljósi á grænlenku kirkjuna sem félagslegt afl í grænlenku samfélagi.⁴⁷ Olsen vinnur nú að doktorsritgerð um sama efni og er hún byggð á eigindlegum viðtölum í samvinnu við grænlenku kirkjuna.

Rannsóknir Jernsletten, Skum og Olsens eiga þátt í að leiðrétta skekkjuna sem er innibýggð í flest kerfi á Vesturlöndum þess efnis að miðjan sé betri en jaðarinn. Jernsletten bendir á að menning og landslag heyri saman. Landslag, með sagnaminnnum og staðbundinni þekkingu, á sér trúarlegar víddir sem tengja fólk við víðerni, auðveldar því að skapa lífi sínu merkingu og gefa því öryggi. Rannsóknir hennar eru lóð á vogarskálarnar til að draga úr þeim ranghugmyndum að strjálbýlið á norðurslóðum sé ekki byggt fólki og að því þurfi ekki að taka tillit til hagsmuna neinna íbúa við virkjunar- og námuáform. Skum bendir á að umhverfisverndarbarátta sé mikilvægur þáttur díakoníu og sporna þurfi gegn ásókn stórfyrirtækja í jarðefnavinnslu á landi árbjóða um allan heim.

⁴² Sjá t.d.: Mark Nuttall, „Subsurface Politics: Greenlandic Discourses on Extractive Industries“, *Handbook of the Politics of the Arctic*, ritstj. Leif Christian Jensen og Geir Hønneland, Cheltenham: Elgar, 2015. Í ritinu er fjallað um mælskuþróun stórfyrirtækja í námugrefti á Grænlandi.

⁴³ Jorunn Jernsletten, „Resources for Indigenous Theology from a Sami Perspective“, *The Ecumenical Review* 62:4/2010, bls. 379–389, <https://doi.org/10.1111/j.1758-6623.2010.00078.x>. Jernsletten er djárninn og doktor í díakoníufræðum.

⁴⁴ Line M. Skum, „Land Is Life — Life Is Land: Om urfolksrettigheter og forsoning sett i et diakonalt perspektiv“, *Erkjennet fortid — forme fremtid: Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*, ritstj. Tore Johnsen og Line M. Skum, bls. 139–147, Stamsund: Orkana Forlag, 2013..

⁴⁵ Sama heimild, bls. 141.

⁴⁶ Sama stað.

⁴⁷ Gimmi M. Olsen, „Kirken som social aktør i samfunnet: Et historisk rids over 300 års diakoni og socialt arbejde i den grønlandske kirke“, *Tro og samfund i 300-året for Hans Egedes ankomst til Grønland*, ritstj. Aage Rydstrom Paulsen, Gitte Adler Reimer og Annemette Nyborg Lauritsen, Árósum: Aarhus Universitetsforlag, 2021, bls. 205–222.

Olsen gefur síðan innsýn inn í félagslega erfiðleika á Grænlandi og þær leiðir sem grænlenzka kirkjan fer til að hjálpa fólki að efla sínar eigin bjargir. Stálsett, Taksdal og Hilden minna á mikilvægi þess að fólk fái sjálft að taka þátt í rannsóknum sem það er hluti af sem virkir þátttakendur. Á norðurslóðum er einnig aukinn áhugi á að rannsóknirnar og aðferðafræðin sem beitt er séu hugsaðar með þarfir þeirra sem norðurslóðir byggja í fyrirrúmi. Hin siðferðilega áhersla á að rannsóknir gagnist þeim sem verið er að rannsaka er sérstaklega mikilvæg í tilviki árþjóða, sem eru langþreyttar á að hafa verið viðfangsefni vestrænna vísindamanna sem stoppa stutt við á svæðinu. Þeir túlki arf árþjóðanna út frá vestrænum mælikvörðum og fyrir vestrænan háskólamarkað. Í stað vestrænnar ásóknar í að skoða menningu norðurslóða utan frá er vaxandi áhugi á rannsóknum árþjóða á eigin menningararfi, með þróun eigin aðferða og fyrir eigin samfélög.⁴⁸ Það er gert með því að beita samþættri og þverfaglegri aðferðafræði sem gjarnan er orðin til á landsvæðinu.⁴⁹

„Forn erfð“: Kórdjárnar, hringjarar og kateketar

Díakoníukenningarnar sem hér hafa verið ræddar fjalla um díakoníu á víðum grunni. En hver eru tengsl embættisguðfræði djákna við norðurslóðirnar? Hefur það einhver áhrif á starfsumhverfi og sjálfskilning djáknaþjónustunnar að hún fer fram á norðurslóðum? Nærtækt er að hverfa aftur til hinnar fyrstu djáknavígslu í lútherskum sið á Íslandi sem rædd var í upphafi, benda á mikilvægi þess að sú vígsla átti sér einmitt stað við norðurheimskautsbauginn og meta gildi hennar fyrir djáknaþjónustu á norðurslóðum. Sjónarhornið frá díakoníuhlutverki kirkjunnar almennt er þannig þrennt í þessum kafla og athyglinni beint að sjálfskilningi þeirra sem leiða díakoníuna með djáknaþjónustu.

Sigurbjörn biskup tók fram í umfjöllun sinni um djáknaembættið í Grímsey að ekki hafi verið um að ræða launað „embætti“ í lagalegum skilningi, heldur þjónustu sem byggist á „fornri kirkjulegri erfð“.⁵⁰ Hver er sú erfð? Sigurbjörn talar um að djákninn hafi um aldir verið „aðstoðarmaður“ prestsins og af erindisbréfinu sem

biskupinn setur hinum nýja djákna kemur fram að honum sé ætlað að vera „sóknarpresti sínum til aðstoðar um þjónustu þess safnaðar sem hann er vígður til.“⁵¹ Af öðrum hlutverkum djáknans, samkvæmt erindisbréfinu má nefna að hann átti að syngja tíðir, skíra veik börn, uppfæða æskulýðinn, halda sunnudagaskóla og sinna fermingarfræðslu, húsvitja, veita ráðgjöf sem „bróðurlegur og alúðlegur ráðgjafi í andlegum efnum“ og vitja sjúkra.⁵² Af

⁴⁸ Pirjo Kristiina Virtanen, Torjer Olsen og Pigga Keskitalo, „Contemporary Indigenous Research within Sámi and Global Indigenous Studies Contexts“, *Indigenous Research Methodologies in Sámi and Global Contexts*, ritstj. Pirjo Kristiina Virtanen, Pigga Keskitalo og Torjer Olsen, Leiden: Brill, 2021, bls. 7–32, https://doi.org/10.1163/9789004463097_002; Margaret Kovach, *Indigenous Methodologies: Characteristics, Conversations and Contexts* (2. útg.), Toronto: University of Toronto Press, 2021, bls. 63–88.

⁴⁹ Marjo Lindroth, Heidi Sinevaara-Niskanen og Monica Tennberg, *Critical Studies of the Arctic: Unravelling the North*, New York: Palgrave MacMillan, 2022.

⁵⁰ Sigurbjörn Einarsson, „Djáknavígsla í Grímsey“, *Kirkjuritið* 5/1961, bls. 193–195, hér 194.

⁵¹ Sigurbjörn Einarsson, „Ein er þjónustan“, bls. 199; Sigurbjörn Einarsson, „Erindisbréf“, *Kirkjuritið* 5/1961, bls. 204–205, hér 204.

⁵² Sama heimild, bls. 205.

erindisbréfinu má þannig ráða að djákninn í Grímsey hafi átt að sinna hvoru-
tveggja fræðsluþjónustu og umönnunarþjónustu, ásamt litúrgískri þjónustu.

Þegar reynt er að meta verkefni djáknans í Grímsey út frá samhengi nútíma-
djáknþjónustu á Íslandi er nærtækt að vísa til skýrslu Halldórs Elíasar Guð-
mundssonar djákna, sem hann tók saman í tilefni þess að aldarfjórðungur var
liðinn frá því að fyrstu nemarnir innrituðust í djáknánám við Háskóla Íslands:

Mikilvægt er að skoða embættis- og vígsluskilning í íslensku þjóðkirkjunni til að skilja til fulls
merkingu, stöðu og framtíð djáknþjónustunnar. Vísbendingar eru um að djáknavígsla og
hlutverk hennar séu túlkuð á mismunandi hátt eftir hverjum og einum. Ýmsir túlki vígsluna
sem eign eða starfsréttindi vígsluþega en ekki sem hlutverk eða þjónustu sem vígsluþegi sinnir
ásamt kirkjunni sem heild, söfnuði eða sókn.⁵³

Í sjálfu sér er ekkert óeðlilegt við það að embættisskilningur breytist að
einhverju leyti í takt við aðstæður nýs tíma.⁵⁴ Jafnframt skapar það vandræði
ef enginn samhljómur finnst um verkaskiptingu milli ólíkra hlutverka innan
vígðrar þjónustu, sem Halldór lýsir á þann hátt að hver túlki hlutverkið að eigin
vild. Í ljósi orða Halldórs um að embættisskilningur sé á reiki, má velja því fyrir
sér hvort hægt sé að læra eitthvað af hinni fyrstu lúthersku vígslu í Grímsey.
Er djáknum ef til vill lítill greiði gerður með því að rifja upp þessa fyrstu vígslu
úr norðlenska strjálbýlinu? Hinn fyrsti djákni kom úr hópi leikmanna og hafði
ekki aðra formlega kirkjulega menntun en hálf tveggja ár í Guðfræðideild.⁵⁵ Hann fékk
engin önnur laun en styrk frá Kirkjuráði og hlutverki hans er lýst í erindisbréfi
á þann veg að hann eigi að vera „sóknarpresti sínum til aðstoðar“.⁵⁶ Er hér
einhver bjargráð að fá fyrir nútímalega díakoníu á norðurslóðum, unna af vel
menntuðu fagfólki sem sinnir henni á jafnræðisgrundvelli við prestsþjónustu-
na? Augljóst má vera að nútímadjáknþjónusta dregur ekki mikinn lærdóm af
þeim efnahagslega ramma sem djáknþjónustunni í Grímsey var settur fyrir
sextíu árum. Djáknþjónusta nútímans er ekki sjálfböðin þjónusta eða þjónusta
sem veitt er lítills háttar umbun fyrir, heldur embætti sem standa skal jafnfætis
prestsþjónustunni að menntun og ábyrgð.⁵⁷ Lýsingar erindisbréfs djáknans í
Grímsey árið 1961 um að djákninn „starfi í umboði sóknarprestsins og er í
starfi sínu öllu undir hann gefinn“ ríma þannig illa við djáknahlutverk sam-
tímans.⁵⁸ Eftir sem áður má að dómi greinarhöfundar draga lærdóm af hlut-
verki djáknans í Grímsey fyrir djáknþjónustu samtímans á norðurslóðum. Ef
djáknar á Íslandi glíma við óljósan embættisskilning, eins og Halldór heldur
fram, má í ljósi kenninganna sem ræddar voru í síðasta kafla um boðun sem
erindi kirkjunnar, áherslu á jaðarinn og jafnræðið, benda á að hversu víðtækt

⁵³ Halldór Elías Guðmundsson, „Djáknar í 25 ár: Skýrsla“, *Ritvæð Guðfræðistofnunar* 51/2020, bls. 79–87, hér 86.

⁵⁴ Um embættisguðfræði og menntun djákna, sjá: Sigríður Guðmarsdóttir, „Amtmenn, ambáttir og ambassadorar
Krists: Íslensk embættisguðfræði í ljósi fagmennskukenninga“, *Ritvæð Guðfræðistofnunar* 41/2015, bls. 57–72;
Sigríður Guðmarsdóttir, „Mentor, hvernig skal eg þá ganga til hans...?“ Starfsmenntun, starfsþjálfun og
starfstengd leiðsögn prests- og djáknaefna“, *Ritvæð Guðfræðistofnunar* 53/2021, bls. 55–73.

⁵⁵ Þótt Einar djákni hafi ekki hafði haft guðfræði- eða djáknamenntun hafði hann gengið í samvinnuskóla og
stundað nám í lýðháskóla í Svíþjóð og Danmörku. Sigurbjörn Einarsson, „Djáknavígsla í Grímsey“, bls. 194.

⁵⁶ Sigurbjörn Einarsson, „Erindisbréf“, bls. 204.

⁵⁷ Boðið var upp á tvenns konar djáknánám við Guðfræðideild frá 1993–2021. Annars vegar með grunnnámi í
guðfræði BA með áherslu á djáknánám og hins vegar með 60 eininga viðbótardiplómu á framhaldsstigi. Frá
haustinu 2022 hætti Guðfræði- og trúarbragðafræðideild HÍ með þessar tvær námsbrautir og stofnaði haustið
2022 nýja námsbraut MA í djáknafræði.

⁵⁸ Sigurbjörn Einarsson, „Erindisbréf“, bls. 204.

verkefni djáknans voru skilgreind og hvernig þau verkefni héldu saman þjónustu í velferðar- og fræðslumálum fyrir ólíka aldurshópa.

Áður hefur verið vikið að iðnvæðingu og borgarvæðingu nítjándu aldar sem leiddi af sér þörf fyrir nýjar tegundir kristilegrar diakoníu. Sú þjónusta stóð á gömlum merg hins biblíulega náungakærleiks og þjónustu og síðar umönnunarstörfum í klaustrum miðalda en starfsemin byggðist jafnframt á samfélagslegri virkni við nýjar aðstæður.⁵⁹ Umsjón og ábyrgð á diakoníu er ólíkt háttað eftir kirkjudeildum.⁶⁰ Rómversk-kaþólskir, orthodoxar og anglíkanar líta svo á að djáknaembættið sé þrep í vígslustiganum á leið til prestsembættis og því ekki tengt diakoníu kirkjunnar umfram önnur vígslustig.⁶¹ Lútheranar, reformertir og meþódistar hafa hins vegar flestir skilgreint djáknaembættið sem þjónustu sem veitir kristilegri samfélagsþjónustu forystu.⁶²

Djáknaembættið er ekki aðeins skilgreint með ólíkum hætti eftir kirkjudeildum heimsins. Fjölbreytni ríkir einnig í embættisskilningi milli hinna lúthersku meirihlutakirkna á Norðurlöndum. Í Finnlandi, Svíþjóð og á Íslandi er lítið á djáknaþjónustu sem þátt í þreföldu vígðu embætti biskups, prests og djákna í samræmi við áherslur Líma-skýrslu Alkirkjuráðsins, sem kennd er við borgina Líma í Perú.⁶³ Í finnsku og sænsku kirkjunum er áhersla djákna (s. *diakon*, fi. *diakoni*) fyrst og fremst á sinna umönnunarþjónustu. Sérstaða norsku kirkjunnar felst í því að þar er gengið út frá því að náðargjafirnar séu margar og vígð þjónusta geti falist í mörgum hlutverkum.⁶⁴ Norska kirkjan vígir þannig til þjónustu biskupa, presta, djákna (no. *diakon*), kateketa og kantora.⁶⁵ Í Danmörku starfa djáknar sem tilheyra kristilegum móðurhúsum að velferðarþjónustu og hjálparstarfi. Þeir starfa einnig sjálfstætt innan stofnana og hreyfinga en embætti þeirra er ekki skilgreint innan dönsku kirkjunnar á sama hátt og tíðkast í Noregi, Svíþjóð, Finnlandi og á Íslandi. Í dönsku kirkjunni er enn til leikmannsstarfið *kordegn*, sem sinnir litúrgísku aðstoðarmannshlutverki og gegnir skipulagshlutverki í söfnuðum. Dönsku orðin *diakon* og *degn* eru af sama stofni og íslenska orðið djákni og hvor orðmyndin um sig er notuð um ólíkt þjónustuhlutverk vígðra og óvígðra.⁶⁶

Tvennt er það sem greinir að sögu djáknaþjónustu íslensku þjóðkirkjunnar og embættisskilning annars staðar á Norðurlöndum. Í fyrsta lagi er lítið á djáknaembættið hvorttveggja sem fræðslu- og umönnunarþjónustu í íslensku

⁵⁹ Sjá: Olav Fanuelsen, „Some Historical Aspects on the Renewal of the Diaconate“, *The Ministry of the Deacon II: Ecclesiological Explorations*, ritstj. Gunnel Borgegård, Olav Fanuelsen og Christine Hall, Uppsöllum: Nordic Ecumenical Council, 2000, bls. 11–22. Öll greinin er sögulegt yfirlit um endurreisn djáknaembættisins í lútherskum sið.

⁶⁰ *Called to Transformation*, bls. 87–96.

⁶¹ Stephanie Dietrich, „Diakontjenesten i et økumenisk perspektiv“, *Diakonen: Kall og profesjon*, ritstj. Stephanie Dietrich, Kari Karsrud Korslien og Kjell Nordstokke, Þrándheimi: Tapir akademisk forlag, 2011, bls. 127–152, hér 128–133, sótt 26. nóvember 2022 af <http://hdl.handle.net/11250/2457276>.

⁶² Sama heimild, bls. 133–134.

⁶³ Stephanie Dietrich, „Diakontjenesten i et økumenisk perspektiv“, bls. 136–138.

⁶⁴ Ingrid Bjørnøy Lalim, „Mellom embedsteologi og tjenesteteologi: En drøfting av tjenestemønsteret i Den norske kirke“, *Teologisk tidsskrift* 9:3/2022, bls. 161–174, hér 171–173, <https://doi.org/10.18261/issn.1893-0271-2020-03-03>.

⁶⁵ Ingrid Bjørnøy Lalim, „Mellom embedsteologi og tjenesteteologi“, bls. 163.

⁶⁶ Heimasíða dönsku þjóðkirkjunnar: Kordegnen, sótt 28. nóvember 2022 af <https://www.folkekirken.dk/om-folkekirken/hvem-arbejder-i-kirken/kordegnen>.

þjóðkirkjunni. Annað atriði sem greinir að íslenska djáknasögu og sögu djáknaembættisins annars staðar á Norðurlöndum er hversu seint nútímaðiakonía kemur til Íslands. Í Skandinavíu voru hlutverk djákna fyrst tekin upp af kristilegum hreyfingum til að mæta nýju samhengi borgvæðingarinnar. Starfsemin byggði þannig á margra áratuga gamalli díakoníustarfsemi undir áhrifum frá þýsku frumkvöðlunum Flíedner og Wichern.⁶⁷

Árið 1992 lagði samstarfsnefnd um djáknanám á Íslandi til á Kirkjuþingi að sett yrði á laggirnar nýtt nám við Guðfræðideild, að talað væri um tvenns konar þjónustu sem annars vegar snerist um samfélagslega þjónustu á stofnunum og í söfnuðum og hins vegar um fræðslu barna, ungmenna og fullorðinna í söfnuðum. Vísadi nefndin sérstaklega til vígsluheitis djákna í handbók í því sambandi (sem kom inn í handbókina 1981) en þar heitir vígsluþegi því að

... fylgja í fótspor Kristis og hvetja aðra með orðum og eftirdæmi til að fylgja honum, kappkosta við að verða öðrum til hjálpar, styðja veika, styrkja einstæðinga, benda ungom og öldnum á lífsins veg og ástunda það eitt, að frelsarinn Jesús Kristur megi vegsamlegur verða.⁶⁸

Vígsluheitid íslenska tengir þannig saman umönnunar- og fræðsluþjónustu í eitt og sama embætti þess að styðja, styrkja, benda á og ástunda kristilegt líferni í lífi og starfi. Einar Sigurbjörnsson, prófessor í guðfræði, vitnar beint í Líma-skýrsluna um hlutverk djákna og segir svo þjónustan sé tvískipt, „líknarþjónustan felist í líkn og aðhlyningu“ en fræðsluþjónustan í „barna- og æskulýðsstarfi og í skipulagningu fræðslu innan safnaðarins“. Saman myndi þetta tvíþætta hlutverk kærleiksþjónustu eða díakoníu.⁶⁹ Skilningur á embætti djákna á Íslandi er því ekki sá sami og í nágrannalöndum okkar, þar sem fræðsluþjónustan er annaðhvort hluti af vígðri, kirkjulegri þjónustu kateketa, eins og í Noregi, eða hluti af kirkjustarfi sem ekki er talin ástæða til að vígja fólk sérstaklega til. Þessi sérstaða íslenska djáknaembættisins, þar sem umönnunarþjónusta og fræðsluþjónusta er tengd saman í díakoníu, kann að hafa áhrif á stöðu djákna á Íslandi.

En hvað er varðveitt af sjálfskilningi fyrsta djáknans í lútherskum sið á Íslandi um eigin þjónustu? Líkt og Sigurbjörn biskup, prédikaði Einar djákni út frá fjórtánda kafla fyrra Korintubréfs á vígsludegi sínum. Í kaflanum fjallar postulinn um bænagjörð og lofsöng með anda og skilningi. Megininntak ræðu Einars er bænin og hann er óhræddur við að flétta saman friðarboðskap, bæna-gjörð, heimilisguðrækni og kristna trú í samhengi við vígbúnaðarkapphlaup kalda stríðsins:

⁶⁷ Terttu Pohjolainen, „The Deacon in the Evangelical Lutheran Church of Finland“, *The Ministry of the Deacon I: Anglican-Lutheran Perspectives*, ritstj. Gunnel Borgegård og Christine Hall, Uppsala: Nordic Ecumenical Council, 1999, bls. 141–180; Roar Meland, „The Deacon in the Church of Norway“, *The Ministry of the Deacon I*, bls. 59–96; Sven-Erik Brodd, „The Deacon in the Church of Sweden“, *The Ministry of the Deacon I*, bls. 97–140. Pohjolainen er djákni og fyrrverandi dósent við Lahti University of Applied Sciences í Lahti í Finnlandi, Meland er djákni og fyrrverandi formaður norska djáknafélagsins og Brodd er prófessor emerítus í kirkjudeildafræði við Uppsalaháskóla.

⁶⁸ „Skýrsla um djáknanám“, *Gerðir Kirkjuþings* 1992, bls. 138–142, sótt 28. nóvember 2022 af <https://timarit.is/page/6480456#page/n0/mode/2up>. Í aðdraganda þess að djáknaembættið var endurreist í íslensku þjóðkirkjunni var tvisvar fjallað um málið á Kirkjuþingi, árið 1990 og árið 1992. Vígsluheit djákna í heild sinni má finna í *Handbók Íslensku þjóðkirkjunnar*, Reykjavík: Kirkjuráð, 1981, 204.

⁶⁹ Einar Sigurbjörnsson, *Embættisgjörð: Guðfræði þjónustunnar í sögu og samtíð*, Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2012, bls. 111. Einar Sigurbjörnsson var prófessor í trúfræði við Guðfræði- og trúarbragðafræðideild Háskóla Íslands.

Og í dag stendur heimurinn á öndinni, titrandi af ótta, andspænis þeim jörmunöflum, sem mannsandinn hefur leyst úr læðingi. Og þetta er vegna þess að framámenn þjóðanna í vísindum og stjórnmálum hafa treyst um of á eigið hugvit og mátt og misst sjónar á sannleika og réttlæti, svo úr hefur orðið örvæntingarfullt stríð um völd og auðæfi... Aldrei hefur verið meiri þörf á samstilltum bænaranda en einmitt nú, þegar stærstu þjóðir heimsins standa tilbúnar til atlögu með hinum hryllilegustu vígvélum, sem mannsandinn hefur fundið upp. Aldrei hefur verið brýnni þörf fyrir bróðurlegan kærleik en einmitt nú.⁷⁰

Ef ræða hins nývígða djákna birtir að einhverju leyti sjálfsskilning þjónustu hans, fjallar sú þjónusta um bænariðju, friðarboðskap andspænis „jörmunöflunum“ og því að ástunda náungakærleika. Einar leggur í ræðu sinni áherslu á hið einfalda og hversdaglega bænarlíf og siði, að signa sig og ástunda heimilisguðrækni, að bera Krist í hjartanu.⁷¹ Hann ber áfram hið litúrgíska hlutverk djáknaþjónustunnar sem umfram allt felst í því að flytja bænir safnaðarins og gæta þess að allir eigi þar jafnan aðgang.⁷² Með víslu hans lagði kirkjan áherslu á það sem Cruikshank hefur nefnt staðþekkingu (e. *local knowledge*). Sem heima- maður á nyrsta byggða bóli á Íslandi er hann fulltrúi jaðarbyggðar og jaðar- kristni. Hann er vígður til djáknaembættis þar sem lögð er áhersla á mikilvægi fræðslu sem sniðin er að aðstæðum strjálbýlisins. Í nýju ástandi sem skipast hefur með aukinni heimspólitískri áherslu á öryggi á norðurslóðum í kjölfar Úkraínustríðsins sem hófst í febrúar 2022 hitta lýsingar hans á öryggisleysi kalda stríðsins í mark og friðarboðskapurinn einnig.

Djárn og djárn eru forn tökuorð í íslensku máli og vísuðu fyrst í stað til eins af vígslustígum presta og síðar til aðstoðarþjónustu leikmanna í söfnuðum við messugjörð og barnafræðslu í kverinu.⁷³ Hin „forna erfð“ í umfjöllun Sigurbjarnar vísar í þessa hefð og þau embætti, leik og lærð, sem af henni hafa sprottið. Sagnfræðingurinn Loftur Guttormsson telur að djárnahald á Íslandi eftir siðaskipti hafi fyrst og fremst verið bundið við klausturkirkjur, sérstaklega í Hólastifti. Orðin djárn og kórðjárn hafi á sautjándu öld verið notuð um leikmannarþjónustuna í messunni og á átjándu öld hafi verið farið að kalla þá meðhjálpara, en áður hafi það orð verið notað um kapellána eða aðstoðar- presta.⁷⁴ Þótt latínuskólamenntaðir djárnar hafi gegnt miklu hlutverki í Dan- mörku og Noregi á fyrstu öldum eftir siðbreytingu hafi ekki tekist að koma á slíkri skipan á Íslandi vegna prestafæðar og bágrar menntunar íslenskra presta.⁷⁵

Í Skandinavíu var orðið djárn notað um leikmannarþjónustu eftir siðaskipti og gjarnan tengt embætti hringjara, fræðara og forsöngvara í messunni.⁷⁶ Í Noregi var fræðarinn oft nefndur „klokker“ og síðar „kateket“ eftir kverinu, en í Danmörku og á Íslandi hélst gamli djárnatitillinn (d. *degn*).⁷⁷ Í lútherskum

⁷⁰ Einar Einarsson, „Ræða Einars Einarssonar, djákna, í Miðgarðakirkju 23. apríl 1961“, *Kirkjuritið* 5/1961, bls. 200–204, hér 202.

⁷¹ Sama stað.

⁷² Den norske kirke/Kirkerådet, *Gudstjeneste med veiledninger/Gudstjeneste med rettleiingar*, Osló: Eide forlag, 2020, bls. 326.

⁷³ Gunnar F. Guðmundsson, *Íslenskt samfélag og Rómakirkja*, Kristni á Íslandi 2, ritstj. Hjalti Hugason, Reykjavík: Alþingi, 2000, bls. 177. Gunnar er sagnfræðingur.

⁷⁴ Loftur Guttormsson, *Frá siðaskiptum til upplýsingar*, Kristni á Íslandi 3, ritstj. Hjalti Hugason, Reykjavík: Alþingi, 2000, bls. 80, 243. Loftur var prófessor í sagnfræði við Háskóla Íslands.

⁷⁵ Sama heimild, bls. 78–79.

⁷⁶ Hallgeir Elstad, „Degn“, *Store norske leksikon*, sótt 12. apríl 2022 af <https://snl.no/degn>.

⁷⁷ Hallgeir Elstad og Per Halse, *Illustrert norsk kristendoms historie*, Bergen: Fagbokforlaget, 2012, bls. 97. Elstad er prófessor við Oslóarháskóla og Halse við Høgskolen i Volda. Sérsvið beggja er kirkjusaga.

sið var áhersla lögð á kverlærdóm frá Fræðunum minni eftir Lúther, sem þá var lagður í hendur djáknum í Noregi og Danmörku, allt frá fyrsta danska kverinu árið 1537, sem bar yfirskriftina *Den lidle Danske Catechismus, Huilcken alle Sogne-Degne skulle lære og undervise unge Folck*.⁷⁸ Þessir meðhjálparar eða „sóknardjárnar“ nutu ekki formlegrar menntunar en höfðu það fram yfir prestinn að vera heimamenn í söfnuðinum og þekkja þar hvern krók og kima.⁷⁹ Hér birtist aftur áherslan á staðþekkingu og að vera læs á menningarlegt og landfræðilegt samhengi sem órofa þátt díakoníu.

Þegar litið er til okkar næstu norðurslóða vekur sérstaka athygli hvernig hlutverk kateketa á Grænlandi og í Sápmi þróaðist eftir að hið dansk-norska kristnið hófst meðal Sama og Grænlandinga í upphafi átjándu aldar.⁸⁰ Hvortveggja landsvæðin, Grænland og Sápmi, voru skilgreind sem kristniðs-akrar. Á þessum ökrum skiptu kateketar miklu máli vegna fræðsluþjónustu sinnar og hinnar staðbundnu þekkingar sinnar og kunnáttu í tungumálum árþjóðanna. Samhengið var þó ólíkt eftir stöðum og aðferðirnar við að boða trúna misheppilegar. Kristnið í Sápmi var tengt „norskun“ og „sænskun“ (no. *fornorskning*, sæ. *forsvenskning*) órofa böndum og fólst í því að slíta tengsl árþjóðanna við eigin menningu og aðlaga þær vestrænum siðum, gildum og trúarhefðum í takt við nýlendustefnu þess tíma. Sagnfræðingurinn Ritva Kylli hefur borið saman aðstæður í Noregi, Svíþjóð og Finnlandi á átjándu og níttjándu öld og komist að þeirri niðurstöðu að við boðun meðal Sama í Svíþjóð, og sérstaklega Noregi, hafi verið gengið fram af mikilli hörku gagnvart menningu Sama, en aðrar og mildari aðferðir hafi aftur á móti verið notaðar í Finnlandi.⁸¹ Á sama tíma og norska ríkið og kirkjan hafi lagt mikla áherslu á aðlögun Sama að norskum gildum, hafi samísk tungumál aftur á móti verið hafin til vegs og virðingar í Finnlandi. Þetta hafi ekki síst verið fyrir tilstilli samískra kateketa, sem ferðuðust með hreindýrahjörðunum og kenndu börnunum kverið.⁸² Kylli undirstrikar að boðun hafi farið fram með ólíkum hætti innan Sápmi og að virðing fyrir menningu, háttum, gildum og fjölbreytileika hafi skipt sköpum um að betur hafi tekist til við boðun í finnska hluta Sápmi en þeim norska og sænska.

⁷⁸ Søren T. Thuesen, *Fremmed blandt landsmænd: Grønlandske kateketer i kolonitiden*, Nuuk: Forlaget Atuagkat, 2007, bls. 42. Thuesen er lektor í menningu og samfélagi norðurslóða, með sérstaka áherslu á Grænland. Hann starfar á Stofnun þverfaglegra og svæðisbundinna rannsókna við Kaupmannahafnarháskóla.

⁷⁹ Sama heimild, bls. 39.

⁸⁰ Lars Ivar Hansen, *Samenes historie fram til 1750*, Oslo: Cappellen Dam, 2014, bls. 315–337. Hansen er prófessor emerítus í sagnfræði við háskólann í Tromsø (UIT).

⁸¹ Ritva Kylli, „Misjon og utdanning blant sameer i 1800-tallets Finland“, *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap* 2/2017, bls. 44–57. Um kristniðssögu Sama í Noregi og Svíþjóð, sjá: Siv Rasmussen, Samisk integrering i norsk og svensk kirke i tidlig nytid: En komparasjon mellom Finnmark og Torne lappmark, doktorsritgerð við Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning við háskólann í Tromsø, maí 2016, sótt 30. október 2022 af <https://munin.uit.no/handle/10037/9755>; Siv Rasmussen, „Post-Reformation Practices among the Sámi“, *The Protracted Reformation in the North* 3, ritstj. Sigrun Høgetveit Berg, Rognald Heisedal Bergesen og Roald E. Kristiansen, Berlin, De Gruyter, 2020, bls. 265–285; Lovisa Mienna Sjöberg, „Kristendomens historia på norsk och svensk sida av Sápmi“, *Teologisk tidskrift* 9/2020, bls. 34–51; Daniel Lindmark, „Jolk som bro och barriär mellan samiskt och kyrkligt: Perspektiv på religiöst historiebruk“, ritstj. Daniel Lindmark, *Gränsöverskridande kyrkohistoria: De språkliga minoriteterna på Nordkalotten*, Umeå: Umeå universitet, 2016, bls. 85–114. Kylli er lektor í sögu norðurslóða við háskólann í Oulu í Finnlandi, Rasmussen er sérfræðingur hjá deild fornleifafræði, sagnfræði, trúarbragðafræði og guðfræði við háskólann í Tromsø (UIT) í Noregi, Sjöberg er guðfræðingur og dósent við samíska háskólann, Sami allaskuvla í Kautokeino í Noregi og Lindmark er prófessor í kirkjusögu við Hugvísindasvið Umeå-háskóla í Svíþjóð og prófessor í sögu og menntun við Menntavísindasvið sama skóla.

⁸² Ritva Kylli, „Misjon og utdanning“, bls. 48.

Á Grænlandi nefndust kateketarnir *ajogt*⁸³ en það orð merkir á grænlensku að herma eftir og er mögulega sótt í utanbókarlærdóminn.⁸⁴ Søren T. Thuesen telur að kateketastéttin á Grænlandi hafi gegnt miðlandi hlutverki þar í landi á mærum nýlenduveldisins og hins nýja kristna siðar á átjándu og níttjándu öld. Kateketaskóli í Nuuk hafi verið stofnaður árið 1845, þar sem námsmenn þreyttu meðal annars próf í kajakróðri, auk þess sem þeir lögðu stund á hefðbundin guðfræðileg fög.⁸⁵ Thuesen telur að sjálfsmynd hvers *ajogi* hafi tekið mið af báðum heimum. Þeir hafi verið eins og fólkið sem þeir þjónuðu, en jafnframt ólíkir því. Þeir hafi verið kajakraðarar sem hafi búið yfir staðþekkingu nærsamfélagsins en hafi jafnframt haft jafnframt vestræna menntun. Þeir hafi hlotið fræðslu í vestrænum siðum og tekið þátt í boðun og fræðslu nýrrar trúar. Flestir hafi þeir líka verið af blönduðum uppruna, verið afkomendur Grænlendinga og Dana.⁸⁶ Hér birtist mynd af fræðsluþjónustu og boðun þar sem mikil áhersla er lögð á staðþekkingu og menningu heimamanna.

Sögurnar um boðun átjándu aldar á Grænlandi og í Sápmi draga þannig fram það sem er líkt og ólíkt með boðun okkar samtíðar, eins og henni er lýst í ritum Lútherska heimssambandsins, *Boðun í síbreytilegu sambengi* og *Þjónustu í síbreytilegu sambengi*. Sárin sem sitja eftir hjá árþjóðum vegna ríkisrekinnar boðunar eru mikil og mikilvægt er að ganga þar hægt um dyr, eins og Skum bendir á. Jafnframt gætu sögurnar um kateketana frá Grænlandi og Sápmi gefið til kynna að munur hafi verið á stofnanaboðun sem rekin var eftir fyrirmynd að sunnan og þeirri boðandi fræðsluþjónustu sem varð til á forsendum norðurslóðanna og með virðingu fyrir hefðum og tungumáli. Mistök fortíðarinnar minna á að boðun í samtímanum snýst ekki síst um að iðka það sem Nordstokke kallar „spámannlega díakoníu“, þ.e. taka sér stöðu með náttúru, minnihlutahópum og einstæðingum sem eiga undir högg að sækja, iðka díakoníu, stunda díakoníurannsóknir, flytja boðskap fagnaðarerindisins og iðka málsvarnarhlutverkið.

Langa leiðin milli Korintu og Grímseyjar

Hvað kemur gott frá Grímsey? Að vissu leyti má segja að öll þau fyrirbæri sem rannsókuð eru á landsvæðum norðursins séu norðurslóðarannsóknir í sinni víðustu mynd, þar með taldar allar rannsóknir hugvísinda á íslenskum menningararfi og tungu. Það sem einkennir norðurslóðarannsóknir í þrengri merkingu er aukin vitund um að þær eru norðurslóðarannsóknir á forsendum norðurslóða, með staðinn og staðbundna menningu í fyrirrúmi í menntun og þjónustu. Á Grænlandi fólst þessi staðbundna þekking meðal annars í að mennta kirkjunnar þjóna í að stýra kajak. Annað einkenni norðurslóðarannsóknna eru sívaxandi rannsóknarnet milli háskóla á norðurslóðum, sem miða ekki einungis að því að tengja betur saman rannsóknir á norðurslóðum við þekkingarsamfélög í Vestur-Evrópu, heldur að byggja upp þekkingu innan

⁸³ Søren T. Thuesen, *Fremmed blandt landsmænd*, bls. 50.

⁸⁴ Sama heimild, bls. 82–83, 96.

⁸⁵ Sama heimild, bls. 7–15.

⁸⁶ Stephanie Dietrich, „Diakontjenesten i et økumenisk perspektiv“, bls. 137.

norðurslóðanna sjálfra. Þannig þurfi ekki alltaf að horfa til „Grímseyjar“ frá „Korintu“, svo að vikið sé að líkingamáli Sigurbjörns biskups í upphafi greinarinnar heldur viðurkenna að líf á norðurslóðum þurfi ekki að meta með mælistikum frá valdastofnunum í Evrópu. Jaðarinn eigi sér merkingu og líf í sjálfu sér.

Þegar díakoníukenningarnar sem vikið var til í upphafi eru skoðaðar í ljósi hinna þverfaglegu norðurslóðafræða má heyra samhljóm í stefjunum. Fyrst má nefna mikilvægi umhverfismála, sem einkum varða loftslagsbreytingar á norðurslóðum. Bráðnun jökla og hafíss við pólanu hefur áhrif um heim allan og stuðlar að versnandi lífsskilyrðum víða um jörðina. Aðstæður á norðurslóðum eru þannig beintengdar nærhnattrænt við alþjóðlega díakoníu, stofnana-díakoníu í héraði og á landsvísu, sem og við safnaðardíakoníu heima fyrir. Annað stefið fjallar um stuðning í verki við árþjóðir norðurslóða, tungumál þeirra, menningu og baráttu fyrir því að segja megí ósýnilegar áfallasögur og að á þær sé hlustað. Þriðja stefið fjallar síðan um að lyfta upp menningu jaðarbyggða og berjast gegn því að þær séu mældar út frá mælistikum sem koma frá miðju valdsins. Mikilvægt er að áhersla sé lögð á þátttöku heimamanna í díakoníurannsóknum og að þær falli að gildum um siðferði rannsókna, m.a. í árþjóðafræðum. Jafnframt þarf að virða mikilvægi þess að með rannsóknunum sé ekki búin til rómantísk skrautmynd af norðurslóðum, að horfst sé í augu við nýlenduarf og skuggahliðar boðunar, að gefið sé rými fyrir týndar áfallasögur, stuðningur sýndur í verki gegn áframhaldandi ásókn í land og auðlindir og þau áhrif sem sú ásókn hefur á íbúa norðurslóðanna og að þeir finni sitt eigið róðrarlag á kajaknum.

„Það er löng leið frá Korintu til Grímseyjar, hér um bil sú lengsta, sem farin verður beina línu innan mæra þessarar heimsálfu.“ Eins og Sigurbjörn bendir réttilega á, er langt frá Íslandshafi til Miðjarðarhafs. Það vill oft gleymast þegar rætt er um kúgun og arðrán íbúa Norðurlálfu á syðri hluta heimsbyggðarinnar, að norðurslóðir eiga sér flókna nýlendusögu og að þar búa árþjóðir sem of sjaldan eru teknar með í reikninginn þegar rætt er um norðurslóðir. Annað atriði sem einkennir norðurslóðir er að þær eru fyrst núna að verða til í huga fólks sem sameiginlegt búsetu- og menningarsvæði með bráðnun íss og opnun nýrra siglingarleiða. Díakonía á norðurslóðum er þannig nærhnattræn, hún á erindi á alþjóðavísu og við heimabyggðir í norðri. Samhengi hennar er félagslegt og hún sinnir hvorutveggja: fræðslu og umönnunarþjónustu. Hún er einnig alþjóðleg þegar íslensk díakonía lærir af nágrönnum sínum við ysta haf, í Sápmi, á Grænlandi, í Rússlandi, Alaskafylki Bandaríkjana og Kanada. Þess vegna kemur alltaf eitthvað gott frá Grímsey.